

Normên Rastnivîsîna Hawarê*

Spelling Rules of Hawar Magazine

Sevda ORAK REŞİTOĞLU

Sevda ORAK REŞİTOĞLU | <https://orcid.org/0000-0001-7662-9962> |

sevdaorakresitoglu@artuklu.edu.tr

Mardin Artuklu University, Institute of Living Languages in Türkiye, Department of
Kurdish Language and Culture, Mardin, Türkiye

Citation:

Orak Reşitoğlu, S. (2023). Normên Rastnivîsîna Hawarê. *Nubihar Akademî* 20, 10-32. DOI: <https://doi.org/10.55253/2023.nubihar.1377981>.

Submission Date	18.10.2023
Acceptance Date	17.11.2023
Publication Date	30.12.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

* Ev xebat ji teza doktorayê ya nivîskar a bi serenavê "Mînaka Standardkirina Kurdîya Kurmancî: Kovarên Hawar û Ronahîyê" hatiye amadekirin.

Puxte

Kovara *Hawarê* ya ku di 1932yan de dest bi weşanê dike, bi alfabeyeke nû derdikeve pêşberî xwîneran. Damezirînerê kovarê Celadet Alî Bedirxan bi hevkarîya nivîskarên ji ekola Şamê, bi armanca zêdekirina rêjeya xwendin û nivîsandina kurdan, vê kovarê derdixe. Helbet ji ber ku berhemeke nûza ye, di serî de kêmasiyên wê jî hene. Danasîna alfabeyê ji hejmara ewil ve derdikeve pêşya xwîneran, lê mijarên rêzimanê di hejmarên pêşdetir de rû didin. Kêmasiya kovarê ew e ku rastnivîsîn wekî mijar tê de cih negirtiye. Ji ber vê, ev xebat bi armanca analîzkirina qaydeyên rastnivîsîna *Hawarê* hatiye sazîkirin. Di xebatê de her hejmareke kovarê ji serî heta binî, peyv bi peyv hatiye vekolan; rastnivîsîna mijarên wekî alfabe, lêker, daçek, gihanek, navên taybetî û hwd. hatine analîzkirin. Li gorî daneyên ku hatine bidestxistin, eşkere bûye ku ji aliyê rastnivîsînê ve standardek nehatiye sazîkirin di kovarê de. Lê belê dikare bê gotin ku ber bi hejmarên dawiyê ve -ji sedî sed nebe jî- pêşketineke xurt çêbûye.

Peyvên Sereke

Hawar, ziman, rastnivîsîn, Celadet Alî Bedirxan, rêziman.

Abstract

Hawar Magazine, which started its publication life in 1932, appeared to the readers with a new alphabet. Djeladet Aali Bedirxan, the founder of the magazine, published this magazine together with Damascus school writers in order to increase the literacy rate of Kurds. Of course, since it is a new publication, shortcomings are noticeable at first. The alphabet is introduced to the reader from the first issue, but grammar issues appear in subsequent issues. The shortcoming of the magazine is that spelling rules are not included in the subject heading. For this reason, this study was conducted to analyze the spelling rules of Hawar Magazine. Each issue of the magazine has been examined cover to cover and word for word; spelling rules of subjects such as alphabet, verb, preposition, conjunction and proper nouns were analyzed. According to the data obtained, it was observed that there was no standard in terms of spelling rules in the journal. However, although not completely, it can be said that there is serious progress towards the latest issues of the magazine.

Keywords

Hawar, language, spelling rules, Djeladet Aali Bedirxan, grammar.

Destpêk

Kovara *Hawarê* ya ku di 1932yan de dest bi weşanê kir, ji aliyê Celadet Alî Bedirxan ve hat derxistin. Armanca vê kovarê ew bû ku herfên latînî hînî kurdan bike, belav bike, li ser zarên kurdî û bingehên zimanê kurdî bisekine û bi van herfên nû ji aliyê zimên ve pêşketinekê çêbike (Hawar, 1998, r. 23). Ev kovar berevajî fikirên Celadet Bedirxan ên ewil, bi awayekî rêkûpêk derneket. Ji ber pirsgirêkên aborî carinan dereng derdiket. Bi vî awayî 57 hejmar derketin û îro bi saya amadekariya Firat Cewerî em dikarin bi du cildan bigihîjin hemû hejmarên wê.

Celadet Bedirxan bi gelemperî rewşa welêt û gelê xwe, bi taybetî jî rewşa xwendebûn, pêşketin, yekbûn û modernbûna gelê xwe kiribû derd ji xwe re, ji ber vê ye ku hemû hebûna xwe danîbû ser xebatên xwe da ku kurd jî rojên xweş bibînin. Gihîştina encameke xweş bi piranî bi xwendin û nivîsîna yekbûyî çareser dibû. Divê kurdan ji hev fam bikira, ne tenê di axaftinê de, di nivîsê de jî divê yekîtiyek hebûya da ku dengê wan bigihîştta her devera ku kurd lê hene. Bi vê armancê Celadet Bedirxan tevî hevalên xwe kovara xwe derxist. Celadet Bedirxanê ku heft-heşt zimanan dizanî, xwest zimanekî nivîskî yê hêsan û rêzimanekê ava bike.

Giringiya *Hawarê* ew e ku alfabeya kurdî ya latînî cara ewil di vê weşanê de hat bikaranîn û îro jî em wê alfabeyê bi kar tînin. Kovar heta hejmara 23yan bi herfên erebî jî derketiye û piştî vê hejmarê bi temamî bi alfabeya latînî derketiye. Di vê kovarê de ne tenê nivîsên kurmancî, herweha nivîsên soranî û kêma jî be yên zazakî¹ hene. Nivîskarên vê kovarê ew kes in ku ji deverên cuda hatine û li Şamê gihîştine hev; ji xeynî nivîskarên kurd, di kovarê de nivîskarên fransî jî hene û di beşa fransî de nivîsîne.

Hawar ne tenê kovareke edebî ye ku tê de helbest û çîrok têne dîtin, di heman demê de wekî pirtûkeke dersê ye ku di gelek hejmaran de herfan dide nasandin û qaydeyên zimên destnîşan dike di bin banê rêzimanê de. Ev jî nîşan dide ku daxwaza Celadet Bedirxan ne tenê ew bû ku gelê kurd hînî xwendin û nivîsandinê bibe, wî dixwest bila gelê wî qaydeyên zimanê xwe jî bizane û li gorî wan binivîse. Ev xebata rêzimanî ya Celadet Bedirxan bingeha rêzimana kurdî ya îro ye. Wekî ku Rohat Alakom (1991, r.193) dibêje “rêberê şoreşa herfan” Celadet Bedirxan, li gel alfabeya xwe, li ser hûrmûrên rêzimana xwe jî xebitiye.

Digel van cureyên wekî rêziman û alfabeyê, ji bo rastnivîsînê beşên taybetî tune ne di *Hawarê* de. Ji ber vê ji bo lêkolîna rastnivîsîna *Hawarê*, mirov dikare

¹ Yên zazakî di hejmara 23yan de cih digirin û di dawiya kovarê de halê wan ê latînîzekirî jî hatine dayîn.

metnên wê ji xwe re bike bingehê. Em jî li ser van metnan kûr bûn û em dê di vê gotarê de berê xwe bidin rastnivîsîna ku di Hawarê de hatiye cihbichkirin. Wekî ku me got *Hawar* bi alfabeya latînî dest bi weşanê kir û rê û rêbazên ku tê de hatine nivîsîn, ji bo qaydeyên kurmançî pêngavên ewil bûn. Ji ber vê ji hejmarên ewil ber bi yê dawî em dikarin rastî guherînan bîn, ev jî nîşan dide ku *Hawar* ji destpêkê heta dawiyê ber bi kemilîne ve çûye.

Divê bê diyarkirin ku xebatên Celadet Bedirxan ên li ser alfabe û zimên gelekî beriya *Hawarê* dest pê dikin ku di wê serdemê de guherandina alfabeyê dihat nîqaşkirin di nav rewşenbîrên kurd de lê belê encamek jê derneketibû. Li gorî Barbara Henning (2021, r. 426) wexta Celadet û Kamiran Bedirxan di 1919an de bi Major Noel re çûn û pê li axa bav û bapîrê xwe kir, bandora wê demê li ser wan pir çêbûye. Celadet Bedirxan stranên wê herêmê berhev kirine, meraqa wî ya li ser folklorê kurdan, piştî wê gerê di tevahiya emrê wî de pê re bûye. Ev ger ji dîtina axa xwe wêdetir, bû sedema fikirîna li ser alfabeya latînî jî. Major Noel bi alfabeya latînî notên kurdî dinivîsîn, nivîsandina hêsan a Major Noel bala Celadet Bedirxan kişandibû² û bingeha alfabeya nû esas di wê gerê de hatibû danîn û di 15ê Gulana 1932yan de bi kovara *Hawarê* wek pratîk jî derket holê. Heta Rewşen Bedirxan jî vî tiştî piştrast dike û dibêje, Celadet Bedirxan alfabeya xwe di 1932yan de bi gelê xwe da nasîn, lê xebatên wî di 1922-23yan de dest pê kirine (vgz. Uzun, 2020, r. 93).

Çawa ku *Hawarê* bingeha alfabeya latînî daniye, ew ji aliyê rêzimanê ve jî xwedî bingehê ye. Rêzimanê birêkûpêk a ku heta serdemê *Hawarê* xuya nake, di wê serdemê de bi awayekî gelemperî û wekî destpêkî derdikeve pêşiya me û em dikarin sernavên çend mijarên bingehîn peyda bikin tê de. Bi saya wê bingehê ye ku îro rêzimanên li ber destê me hene û pêşketineke mezin xuya dike.

Celadet Bedirxan dixwest ji xeynî alfabeyê bila standardîzasyonê çêbibe da ku hemû kurd ji hev fam bikin. Ji ber vê, wî bi xwe jî ne bi devoka botî lê bi zimanekî wisa nivîsiye da ku ev ziman bila bibe zimanekî hevpar³ (Ronahî, 1985, r. 454-455). Ji ber vê ye ku bi hûrgilî li ser hin mijarên bingehîn sekiniye. Digel ku em dikarin rastî mijarên rêzimanê bîn, di *Hawarê* de mijarên taybetî yê rastnivîsîne tunene. Ji alfabeyê heta navên taybetî, di bikaranîna peyv, hejmar, dîrok, daçekan û hwd. de mirov dikare rastî çend cureyan bê. Lewre di her hejmarekê de hem ji ber taybetmendiyên nivîsandina nivîskarên cuda hem jî

² Ji bo bîranîna bi Major Noel re bnr. “Pêşgotîngeq”, *Hawar*, Firat Cewerî (Amd.) Weşanên Nûdem, cild: 1, hejmar: 13, Stockholm 1998, rr. 263-264

³ Celadet Alî Bedirxan di kovara *Ronahîyê* de behsa botîbûna xwe dike û dibêje ev kovar li gorî devoka me nehatiye nivîsîn, heke wisa bibûya dê li şûna “rabû û çêbû”, “rabî û çêbî” bihata nivîsîn. bnr. “Bo Agadarî”, *Ronahî*, Çapxana Jîna Nû, Uppsala, 1985, 454-455.

ji ber nedanîna normeke rastnivîsînê, mirov nikare normeke tekûz bibîne. Ji xeynî vê, analîza normên rastnivîsînê jî ancax dikare li ser metnan çêbibe. Ji ber vê analîzên ku di vê xebatê de hatine kirin, bingeha xwe ji metnên *Hawarê* digire û em dê di vê gotarê de li ser normên rastnivîsînê yê *Hawarê* bisekinin.

1. Alfabe û Normên Rastnivîsîna Hawarê

Alfabeya Celadet Bedirxan ji sih û yek herfan pêk tê. Alfabeya wî ewil bi vê rêzê hatiye dayîn û tenê bi herfên hûrdek in:

a b c e ç d i g h x ê j î k q u l m n o p r s ş t û f v w y z (Hawar, 1998, r. 25).

Piştê rêza herfên hûrdek hatiye guhartin bi vî awayî:

a b c ç d e ê f g h i î j k l m n o p q r s ş t u û v w x y z (Hawar, 1998, r. 649).

Li gorî ku Zana Farqînî (2012, rr.21-31) vediguhêze, Osman Sebrî dide zanîn ku ew û Celadet Bedirxan tenê li ser alfabayê dixebitîn û Osman Sebrî ji Celadet Bedirxan re gotiye ku çar herf kêr in: p, ç, k, t. Lê Celadet Bedirxan jê re gotiye ku ew ê /p/ bi pyê, /ç/ bi çyê, /k/ bi kyê û /t/ jî bi tyê binivîsin. Dengdêr û dengdar, kurtbûn û dirêjbûna wan jî rave kiriye. Li gorî vê /e/, /i/, /u/ kurt in û /a/, /ê/, /î/, /o/, /û/ dirêj in. Wekî din, herçiqas di metnan de herfên /h/ û /x/yê xuya bibin jî, di alfabayê de cih nagirin. Lê belê Pierre Rondot (1936, 27) wexta tabloya alfabeya Celadet Bedirxan dide, van her du herfan jî tê de nîşan dide. Ev herf wek dengê erebî ne û Celadet Bedirxan ji bo ku wan ji dengê /h/ û /x/yê veqetîne du xal danîne ser wan. Celadet Bedirxan (Hawar, 1998, r. 25) mijarê wiha rave dike: “Ji van pêve du herfên biyanî hene qo bireq ji qurdan wan dibêjin. Lewre qo ew herfên ha di eslên xwe de ne qurdî ne me ew ne êxistine nav elfabêya xwe.” Alfabeya nû di hejmara ewil a *Hawarê* de bi fransî û bi herfên erebî jî hatiye ravekirin (Hawar, 1998, r. 30).

Wekî ku tê zanîn Celadet Bedirxan di serî de ji yûnanî, rûsî û fransî hin herf wergirtine. Lê ji ber ku alfabeya ku saz kiriye ji çend alfabayên cuda pêk hatiye, biryar daye ku alfabeya wî bila yekreng bibe. Ji ber vê jî ji tirkî herfên wekî /ş/ û /ç/yê wergirtine. Bi vî awayî mirov dikare bibêje ku alfabeya kurmançî ya latînî nêzikî ya tirkî ye. Ji bo ku kurdên bakur bikaribin bi rihetî fêrî alfabayê bibin, Celadet Bedirxan (1998, r. 227) biryar dide ku ji tirkî hin herfan wergire û vê yekê bi vî awayî tîne zimên: “Gora destûrên me ên binge hî, qo ji bona çêqirina elfabêya xwe me pêqanî û di pêşîya vê bendê de me da zanîn, divîya bû qo em bê sebebeqe zor ji elfabêya tirqan dûr meqevin.”

Celadet Bedirxan behsa rengê dangan jî kiriye di vê nivîsa xwe de ku îro jî di nav zimannas an jî kurdînivîsan de nîqaşek e. Li gorî hin kesan divê *ker* (ajel) û *ker* (yê/ya ku nabihîze) bi awayên cuda bînin nivîsîn da ku tevlihevî çênebe. Ji bo çareseriyê jî hin ji wan /r/yek li dawîya *kerê* zêde dikin û dibe *kerr* û vê

peyvê ji peyva *ker* (ajel) cuda dikin. Lê belê ev cudahiya hişk û nermbûna herfan e û Celadet Bedirxan (Hawar, 1998, r. 48) vê mijarê wiha rave dike:

Belê, herfin hene qo geh zrav, geh stûr, geh ji pêşî, geh ji paşîyê tèn xwendin. Lê ev ferkên ha ne ji guhêrîna cihderqa dangan, lê belê ji guhêrîna rengê dangan têne pê, û ji lewre di elfabêyê de nayin nîşan qirin. Ji ber qo elfabê tinê dangan nîşan diqe, ne rengê dangan.

Celadet Bedirxan (1998, rr. 65-66) di hejmara 3yan de behsa herfên /v/ û /w/yê dike û bi zimanên tirkî, îngilîzî û erebî dide ber hev. Bilêvkirina van her du herfan di kurmançî de, dişibîne ya zimanê îngilîzî ku ev her yek cuda cuda têne bilêvkirin. Herweha li gorî îstatîstîka ku daniye, herfa /w/yê zêdetir tê bikaranîn li gorî /v/yê.

Mijara herfa /ê/yê jî derbas dibe di *Hawarê* de û Celadet Bedirxan (1998, r.189) dibêje bi dengêkî hesiyaye ku nêzîkî dengê erebî ye. Di serî de gotiye qey ev /a/ya kurt e, lê piştî biryar daye ku ne ew e. Lewre li gorî wî di nav zimên de /a/yeke dirêj heye û ya kurt divê bi tu awayî tunebe, ango ev bi awayekî kurt nayê bilêvkirin. Piştî pê hesiyaye ku ev /e/yeke dirêj e. Di serî de xwestiye vî dengî bi du xalên li ser nîşan bide, wek (pêz) û (sêd). Lê belê piştî behsa şekilê (^) jî dike û dibêje ev şekil dengên herfan diguherîne û bilind dike, ji ber vê ew şekil qebûl kiriye û navê wê *bilindek* daniye (Hawar, 1998, r. 48). Celadet Bedirxan (1998, r.206) di hejmara 10an de jî dibêje dengê /ê/yê herî baş bi bilindekê tê nîşankirin. Herweha dibêje “Bi vî awayî ji bona dengdêrên qurdî keydeyêq hate danîn; dengdêrên bilind bibilindeq in û ên qin bêbilindeq in.” (Bedir-Xan, 1998, r. 246).

Celadet Bedirxan behsa ferqa /i/ û /î/yê dike. Her wekî tê zanîn /i/ya tirkî bêxal hatiye nîşandan, lê belê ji bo ku wexta berî herfên wek /m/ û /n/yê tê nivîsîn tevlihevî çênebe û bi van herfan ve nezeliqe, Celadet Bedirxan (1998, r. 227) biryar daye ku ev herf bi xal bê nivîsîn û vê meseleyê wiha rave dike:

No, ji ber qo (i) qe bê nîkte di nav herfên (u, n, m) û di peş û paşê hîn herfan de tevî wan dibe û ji wan derêxistana wê diqeve dişwarîyê. Ji xwe tîrîq jî piştî çêqirina elfabêya xwe pê hesiyay û ji bona veketendina (i) qe bînikte ji herfên jorin -qo qetiye rex an nava wan- ser herfa qo berî (î)yê dihat îşareteqê berdidan. (...) Jû pêve, herweqî heta niho xuya bû, ji lewra qo dengayîyên van du zmanan cihe ne, isûlê dengdêrên qurdî bivê nevê ji isûlê tîrîqan dûr qetiye.

Wekî ku em dibînin gelek peyvên wekî *zman*, *bra* yên ku bi du dengdaran dest pê dikin hene di *Hawarê* de ku îro ev peyv wekî *ziman*, *bira* têne nivîsîn. Wexta ev peyv bi herfên erebî têne nivîsîn dengdêra di navbera her du herfan de nayê nivîsîn, bi gumana me ji ber wê ye Celadet Bedirxan ev peyv bi vî awayî nivîsîne. Der barê vê mijarê de wiha dibêje: “Di her zmanê arî de pîrs diqarin bi

du dengdaran destpêbiqin, bi gotineqê din herweqî dengdêreq di nava pirsê, di pêşîya pirsê de jî diqare du dengdaran bidêre. Weqo: blûr, xwar, stûr, krên, standin, braştin.” Ji xeynî vê behsa /xw/yê jî dike û dibêje ev her du dengdar dikevin nav hev û bi hev re têne bilêvkin. Ji bo vê yekê peyva *xweşê* mînak dide û dibêje dengê /x/yê baş tê bihîstin, û /w/yê jî wekî ku rengê peyvê diguherîne pênase dike (Bedir-Xan, 1998, r. 246). Ji ber vê mirov nikare /xw/yê di nav mînakên din de nîşan bide, lewre wekî ku di peyvên *zman*, *bra* de xuya dikin, her du dengdarên ewil di bilêvkinê de dor bi dor têne bihîstin, lê di peyva *xweşê* de tenê /x/ tê bihîstin. Ji ber wê bi ya me divê di heman kategoriye de nebin.

1.1. /q/ an /k/

Mijareke balkêş jî meseleya /q/ û /k/yê ye di *Hawarê* de. Tê dîtin ku Celadet Bedirxan di serî de herfên /k/ û /q/yê li şûna hev bi kar tîne, lê ji hejmara 24an pê ve ev yek sererast dibe.

Celadet Bedirxan di çend hejmaran de behsa vê meseleyê dike; ne tenê bi kurmançî, lê bi fransî jî behs dike. Behsa alfabeya kurdî di beşa *Birê Frensizî* ya di hejmara 3yan de tê kirin û Celadet Bedirxan bi kûrahî li ser ferqa /q/ û /k/yê disekine. Herfa /q/yê bi dengên almanî û fransî dide ber hev. Dibêje /k/ya di zimanên latînî de bi demê re bûye /c/ lê bilêvkirina wê wekî /k/ ye; wekî *café*, *crystal* û dibêje ev peyv di almanî de wek *kaffe*, *kristal* têne nivîsîn. Herweha ji bo famkirina van her du herfan, bi hin kesan peyva *krîstalê* dide nivîsîn ka gelo ew ê bi /q/ an bi /k/yê binivîsin. Piştî ceribandina bi çend kesan re, dawiya dawî bi nivîsîna yekî ku bi erebî dizane biryar dide ku divê ev peyv bi /s/yê /k/ bê nivîsîn. Di heman demê de, bi erebekî jî ew peyv daye nivîsîn û wî jî wekî biryara wî ya dawî, angû bi /s/yê nivîsiye⁴ (Bedir Khan, 1998, r. 70-71).

Mirov piştî van agahiyan, bivê nevē dixwaze bipirse: Celadet Bedirxan ê ku van her du herfan bi zimanên ewrûpî û erebî dide ber hev û bi ceribandina peyva *krîstalê* jî biryara /k/ya /s/ erebî dide –ku ev wekî /k/ya tirkî û kurdî tê bilêvkin- çawa cihê /q/ û /k/yê tevlihev dike. Ji xeynî vê, peyva *kurd* jî bi fransî wekî *kurd* tê nivîsîn û herfa di serî de wekî /k/ tê bilêvkin, lê Celadet Bedirxan dîsa vê peyvê bi kurmançî wek *qurd* dinivîse, herçiqas di heman metna fransî de bi kurdî *qurd* û bi fransî *kurd* dinivîse jî mirov meraq dike, bilêvkirina wan wek hev in, lê gelo çima wek hev nanivîse. Balkêş e ku ev peyv bi tirkî jî bi /k/yê dest pê dike; di çîrokekê de hevokeke bi tirkî derbas dibe û *Kurd* dinivîse, lê di heman çîrokê de bi kurdî wekî *qurd* dinivîse (Bedir-Xan, Ber Tevna Mehfûrê, 1998, r. 85).

⁴ Ji bo zêdetir agahiyê bnr. Sevda Orak Reşitoğlu, *Mînaka Standardkirina Kurdiya Kurmançî: Kovarên Hawar û Ronahiyê*, Teza Doktorayê ya Çapnebûyî, Diyarbakır, 2022a, rr. 106-108

Xuya ye mijara /q/ û /k/yê di serê Celadet Bedirxan de zelal nebûye. Berê jî mînaka almanî dabû û li vir pirseke wiha tê bîra mirov: di mînakên almanî de /k/ wekî fransî bi /c/yê nayê nivîsîn û rasterast wekî di mînakên *Kable, Korb* û *Kaffeyê* de xuya ye, bi /k/yê tê nivîsîn (Bedir-Xan, 1998, r. 148) û bilêvkirina wê jî wekî /k/ya tirkî ye. Di vê rewşê de çima di *Hawarê* de peyvên ku tê de /k/ hene wek /k/ya *kristalê* nayên nivîsîn, lê belê şûna wê /q/ tê bikaranîn, wekî *qurdî, qurdmancî* û hwd. Celadet Bedirxan (1998, r.128) /qu/ya fransî û /q/ya kurmançî dişibîne hev û ji xwe wiha jî dibêje: “Di van du pirsan de dengê (qu) a frensiz û (q) a qurdî weq hev in û di tu tiştî de ji yeq hev ne cuda, ne qêm, nê zêde ne.” Lê wexta ku mirov li bilêvkirina van herduyan dinêre, dibîne ku /qu/ya fransî wekî /k/ û /q/ya kurmançî jî wekî /q/ tê bilêvkirin. Wekî şekil dişibin hev ev her du herf û dibe ku Celadet Bedirxan ji ber vê ye dengê wan jî wekî hev dîtiye û ji bo /q/ya kurmançî jî /k/ bi kar aniye.

Ev rewşa /q/ û /k/yê heta hejmara 23yan wisa berdewam e, ji hejmara 24an û pê ve /q/ û /k/ cih diguherin û di forma îro de têne bikaranîn. Sedema vê guherînê nehatiye diyarkirin, tenê di serê hejmara 24an de agahiyeke wiha heye: “K-Q Di elfabêya me de ev du herf bi hev guhêrîne: ‘k’ ketiye şûna ‘q’ê, û ‘q’ ketiye şûna ‘k’ê.” (Hawar, 1998, r. 629).

1.2. /î/ya berî /y/yê

Heta hejmara 25an /i/ya berî /y/yê wekî /î/ hatiye nivîsîn di *Hawarê* de. Çapa hejmara 26an ne pir zelal e, ji ber wê nivîs baş nayên xwendin. Bi qasî me dît berî /y/yê hem /i/ hem /î/ heye, wek *baweriyê, bawerîya*. Di hejmara 27an de wekî /i/ hatiye nivîsîn, wekî *tevayîya, rastiyê, bawerîya*. Lê di hejmara 28an de bi awayekî eşkere ev mesele hatiye çareserkirin:

Lê heke “y” bê ko bi wan ve bizeliqe kete pêşiya van dengdêran, hingê (ê) û (î) herçend (i) bêne xwendin jî di nivîsandinê de bi (i) yê nayine guhartin û weke xwe dimînin. Herwekî di komekên jêrîn de (ê) û (î) ya bêjeyên (kî, kê, derê) “i” têne xwendin, yanî (ki, ki, deri) lê di nivîsandinê de di şikilên xwe ên eslî de têne şanî kirin. [Ev kî ye? Tu kurê kê yî? Ew xelkê kûderê ye?] (Bedir-Xan, 1998, r. 713).

Tablo 1: Tabloya /î/ya berî /y/yê ya Celadet Bedirxan

Derî	deriyê me	vî deriyî
Tilî	tiliyên min ⁵	vê tiliyê
Xanî	xaniyê te	van xaniyan
Kursî	kursiyên wî	van kursiyên

(Bedir-Xan, 1998, r. 713)

Beriya vê agahiyê, berî /y/yê /î/ hatiye bikaranîn û peyv wiha hatine nivîsîn: “teyayîya, paşîya, xweyîtîya, pirsîyarîyên, xurtîya, mihaçîrîyê, jiyîna, spehîtiya”.⁶ Lê piştîre bi /î/yê hatine nivîsîn: “kaniyan, ronahiya, qenciya, berpîrsiyar” û hwd.

2. Nivîsîna Lêkeran

Lêkerên ku heta niha di nav sê kategoriyan de hatine dabeşkirin, li gorî Mehmet Gemsiz (Zana Farqînî), xwedî çar kategoriyan in: Lêkerên xwerû, lêkerên dariştî, lêkerên hevedudanî û lêkerên veqetînbar (Gemsiz, 2018, r. 71).⁷ Wekî ku diyar dike lêkerên dariştî di kurmançî de bi pêşgir û paşgirên pêk tên. Lêkerên hevedudanî ji navdêr û lêkerê yan jî ji rengdêr û lêkerê pêk tên. Herweha ev cure lêker dikarin bi bêjeya hevedudanî jî çêbin ku ev ji navdêr û rengdêrê, ji rengdêr û navdêrê an jî ji navdêr û navdêrê pêk tê (Gemsiz, 2018, r. 78).

Li gorî van pênaseyan em ê lêkerên ku me di Hawarê de tesbît kirine, li gorî van cure lêkeran dabeş bikin. Ji ber ku lêkerên hevedudanî bêhtir berbiçav in, em dê bala xwe bidin vî cureyî û em dê li ser rastnivîsîna wan rawestin.

2.1. Lêkerên Hevedudanî

Lêkerên hevedudanî ji xeynî rewşên xwe yê navdêrî, pasîv û dançêker di Hawarê de bi awayekî standard nehatine nivîsîn. Herçiqas ev her sê kategorî xwedî standardekê bin jî, hin îstisnayên wan jî xuya dibin.

Lêkerên hevedudanî yê navdêrî di Hawarê de bi piranî bi hev ve hatine nivîsîn. Hin îstisna hene ku ji hev cuda hatine nivîsîn. Lêkerên ku me tesbît kirine bi piranî bi lêkera *kirinê* yê hevedudanî pêk hatine. Mînakê ji bo lêkera hevedudanî ya navdêrî ya ku ji hev cuda hatiye nivîsîn:

⁵ Li vir dibe ku şaş hatibe nivîsîn, lewre mînakê piştî wê “vê tiliyê” ye.

⁶ Ji ber ku mînakên wiha hema hema di her rûpelê de hene, em ê ji bo her peyveke bi vî rengî dîpnotê nîşan nedin.

⁷ Zana Farqînî teza xwe ya masterê bi navê xwe yê fermî nivîsiye, ji ber vê wekî çavkanî navê wî yê fermî hatiye dayîn.

“*Hej qirina* welatê wî jê ra bû bû îmaneq.” (Kedrican, 1998, r. 67).

Mînakên lêkerên hevedudanî yên navdêrî yên ku bi hev ve hatine nivîsîn:

“*Hej kirina* welêt ji îmanê tê.” (Hawar, 1998, r. 1049).

Hej qirina welêt, (Bedir-Xan, 1998, r. 183) *hej qirina* te, (Bedir-Xan, 1998, r. 225) *hej kirina* diya me/*hej kirina* me (Ûsif, 1998, r. 796).

“Berî *belav kirina* mîratê, wesiyetdêr divê jê deynê mîrathiştî bide û wesiyetên wê bîne cih.” (Hawar, 1998, r. 1107).

“Berî û piştî *belav qirina* elfabêyê min fiqrên gelec qesan pirsîn.” (Hawar, 1998, r. 264).

“Zarawa, di nav yeq zarî de awayên gotinê û *bilêv qirinê*.” (Hawar, 1988, r. 67).

Ji van mînakan em dikarin pê derxin ku Celadet Bedirxan di lêkerên hevedudanî yên navdêrî de yên ku bi lêkera *kirinê* hatine çêkirin, rastnivîsîna bi hev ve tercîh kiriye. Lê lêkerên hevedudanî yên navdêrî yên ku ji bilî *kirinê* hatine çêkirin jî hene û ev cuda hatine nivîsîn. Em dikarin mînaka *mayînê* bidin:

“Ji ber ko ev kitêb ji bo me kurdan hatiye nivîsîn, em tucar *kêm mayîna* wê naxwazin.” (Sebrî, 1998, r. 709).

“Destengî ewqas pêş de çû ko dewlemend ji *birçî mayîne* ditirsîn.” (Paşa, 1998, r. 735).

Lêkera *hez kirinê* jî di heman hevokê de bi du awayên cuda hatiye nivîsîn:

“Ji liz, ereq, tûtin, cilên hevrîşim *hez kirin* û ne *hez kirin* ilim bi havila civatê ye.” (Kurd, 1998, r. 1092).

Ev jî dibe ku ji ber bandora gireya nerênîyê be ku Celadet Bedirxan vê gireyê ji lêkerê cuda dinivîse.

Lêkerên hevedudanî yên dançêker di *Hawarê* de ji hev cuda hatine nivîsîn. Çend mînak ji bo vê:

“Nîşan ji hêleqê di nivîsandinê de bi vegera kelemê wextî *dide winda qirin*.” (Hawar, 1998, r. 48).

“(…) ji xelkê re *dida nas kirin*.” (Segman, 1998, r. 1074).

“Jû pê ve Sîyehpûş bi vê şîhirê ji me re du şairên din *dide nas kirin*: ‘Mekî’ û ‘Şêxê Babeşîrê’.” (Azîzan, 1998, r. 815).

“(…) hikûmeta nû bi raya meclîsê û bi emrê Şah şer *da betal kirin*.” (Xeberguhêz, 1998, r. 798).

“Her qesê qo xwe nas diqeq; diqare xwe *bide nas qirin*.” (Hawar, 1998, r. 23).

Herçiqas lêkerên hevedudanî di rewşên navdêrî, dançêker û pasîv de an bi hev ve an cuda hatibin nivîsîn jî, lêkera *sehkirinê* bi bendik (-) hatiye nivîsîn û di vê hevokê de, di rewşa dançêker de ye. Em dikarin vê bendikê di rolên din de jî bibînin ku em ê piştre behs bikin:

“Mirovên dilxwar û fitnekar dikevin pey ayetên managiran û li gora daxwazên xwe mana wan ayetan seh dikin û *didin seh-kirin* û pê dest bi fitne û fesadiyê dikin.” (Hawar, 1998, r. 942).

Di heman nivîsê de, heman lêker di rewşa navdêrî û pasîv (bi awayê nerênî) de bi hev ve hatiye nivîsîn:

“Manayê hin ayetên Quranê, kifş in, *sehkirina* wan hêsanî ye û ew ayetên ha hîmên Quranê ne, hinên din managiran, mana wan zû bi zû *nayin sehkirin*.” (Hawar, 1998, r. 942).

“Ji lewra xwendin û *sehkirina* wê ji bo me dişwar e.” (Hawar, 1998, r. 839).

Lêkerên hevedudanî yên pasîv di Hawarê de ji hev cuda hatine nivîsîn. Çend mînak ji bo vê mijarê:

“(…) dayîna berdîl û mehdera yekî ji yekî re *naye qebûl kirin*.” (Hawar, 1998, r. 765).

“Bi te kîjan êş berî hemiyar divêt *bête derman kirin*?” (Hawar, 1998, r. 792).

“Bireserên navdêran, li gora cîsnên xwe li pêşî an li paşîya navdêran *têne zêde kirin*.” (Hawar, 1998, r. 794).

“Tevdirên gerek ji bo vaporên me yên ko bi destê dijmin *têne binav kirin* û çêkirina vaporên nû.” (Hawar, 1998, r. 1039).

“Kurdên Tirkiyê, milyon û nîvek û du milyon *hatine nîşan dan*.” (Hawar, 1998, r. 754).

Em dikarin ji bo lêkerên hevedudanî yên ku di Hawarê de hatine bikaranîn van encaman derêxin:

1- Lêkera hevedudanî ya navdêrî bi hev ve hatiye nivîsîn, ji xeynî hin îstisnayan.

2- Lêkera hevedudanî ya dançêker û pasîv cuda hatiye nivîsîn, ji xeynî hin îstisnayan.

Li gorî van encaman, em dikarin bibêjin ku Celadet Bedirxan li gorî rewşa lêkerên hevedudanî standardek çêkiriye di Hawarê de. Wexta ku em li bikaranîna van lêkeran a îro dinêrin, em dibînin ku bi piranî bi hev ve têne nivîsîn.⁸ Lê yên ku dane şopa Celadet Bedirxan jî hene. Em dikarin li mînaka

⁸ Ji bo zêdetir agahiyê, bnr: Mehmet Gemsiz, *Binyat û Rastnivîsîna Lêkeran di Berhemên Rêzîmanê yên Kurmancîya Bakur de*, Teza Masterê ya Çapnebûyî, Mêrdîn 2018

Kurmancî binêrin, ku ev rojnameya taybetî ya Enstîtuya Kurdî ya Parîsê ye û hejmara wê ya ewil di 1987an de derketiye. Ji hejmara 40î em çend hevokan wekî mînak nîşan bidin:

“Di gel vê babeta giran li ser peyvên rojnamevanîyê û hin peyvên kêmnas jî *hat kar kirin*.” (Pasîv) (Kurmancî, 2010, r. 455).

“(…) li Ewropayê, *domkirina* hinde salên xebatê ne karekî gengaz bû.” (Navdêrî) (Kurmancî, 2010, r. 455).

2.2. Lêkera *bûnê*

Celadet Bedirxan ev lêker bi piranî cuda nivîsiye. Herçiqas di *Hawarê* de li ser vê bikaranînê agahiyeke serbixwe tunebe jî, di rêzimana Celadet Bedirxan û Roger Lescot de ev mijar bi taybetî hatiye lêkolînkirin. Em ê jî li gorî agahiyên vê berhema rêzimanê, li ser *Hawarê* bisekinin.

Li Hekariyê ev lêker wek *bûn* û li Botan jî wek *bîn* tê bilêvkirin. Ev jî ji *bûyînê* (bilêvkirina wê dibe *büyîn*) tê ku ev ji ber bandora /y/yê ya piştî /û/yê ye. Ji ber vê *büyîn* bi demê re bûye *bîn*; *biwîn* û piştê jî *bûn*. Divê bê nîşandan ku *bîn* tu car di zimanê nivîskî de cih negirtiye. Melayê Cizîriyê ku ji Botan e, her dem *bûn* bi kar aniye, berevajî devoka xwe ku wek *bîn* bi lêv dikin (Bedir Khan, Lescot, 1970, r. 16). Ev mînak jî nîşan dide ku Celadet Bedirxan girêdayî devoka xwe nemaye di pêvajoya standardîzasyona kurmancî de.

Lêkera *bûnê* bi du awayan dikare bê kişandin, hem wek lêkera alîkar hem jî wek *bûyîn*. (Bedir Khan, Lescot, 1970, r. 146). *Bûn* wekî lêkera alîkar li gorî bikerê tê kişandin, wekî mînak:

Ez <i>im</i>	Em <i>in</i>
Tu <i>yî</i>	Hûn <i>in</i>
Ew <i>e</i>	Ew <i>in</i>

Bûn bi tena serê xwe li gorî dem û cihnavên kesî tê kişandin, wekî mînak:

Ez *dibim*

Ez *bûm*

Ez *dibûm* (Bedir Khan, Lescot, 1970, r. 146).

Li gorî *Grammaire Kurde (Dialecte Kurmandji)* ya Celadet Bedirxan û Roger Lescot (1970, r. 146-147) lêkera *bûnê* hem wek *être* (lêkera alîkar) hem jî wek *devenir* (*bûyîn*) fransî tê bikaranîn. Li gorî vê berheme *bûn* wexta ku di rola *être* de be cuda tê nivîsîn, lê wexta ku di rola *devenir* de be bi hev ve tê nivîsîn. Wekî mînak:

Ez *dibûm*. (Bedir Khan, Lescot, 1970, r. 147). Di rola *devenir* de ye ango *bûyîn* e, lewre bi hev ve hatiye nivîsîn.

Bû bû zana. (Bedir Khan, Lescot, 1970, r. 210). Di vê hevokê de *bûya ewil bûyîn* e ku di dema borî de hatiye kişandin, ango di rola *devenir* de ye. *Bûya duyem jî bûn* e ku di dema borî de hatiye kişandin û di rola *être* de ye. Ji ber bandora rola xwe ya lêkera alîkar, ev lêker ji hev cuda hatiye nivîsîn.

2.3. Nivîsîna Dema Borî ya Dûr

Ev dem di *Hawarê* de ji lêkerê cuda hatiye nivîsîn. Xuya ye dîsa bi bandora fransî cuda hatiye nivîsîn wekî ku li jor jî hatiye behskirin. Em berê xwe bidin mînakên bi vî rengî yên ku di *Hawarê* de derbas dibin:

“Ji milê din min kitêbeke biçik bi navê ‘Kitêba Sinemxanê’ *nivîsandi bû.*” (Hawar, 1998, r. 689).

“Dinê sar û ezman tijî ewr *bû bû.*” (Hawar, 1998, r. 1140).

“Xulam tucaran derya *ne dîtî bû* û zehmeta keştiyê *ne kişandi bû.*” (Hawar, 1998, r. 1141).

Wekî ku ji hevoka sêyemîn xuya dibe, ne tenê lêkerên erênî, yên nerênî jî cuda têne nivîsîn. Ji xwe qaydeya Celadet Bedirxan e ku gireyên nerênî ji lêkeran cuda dinivîse, ev rewş hema hema di her rûpeleke *Hawar* û *Ronahîyê* de dikare bê dîtin. Mînakên ku *bûn* wekî *devenir* ango wekî *bûyîn* hatine bikaranîn:

“Ji xwe ji bona zmanê me weqe din *ne dibû*, niqari *bû bibe.*” (Hawar, 1998, r. 403).

“Ezman reştir, ewr her tarîtir *dibûn*, dengê bayî êdî dengê mirinê *bû.*” (Hawar, 1998, r. 429).

Ji mînakên *Hawarê* û ji rêzimana Celadet Bedirxan û Roger Lescot em pê derdixin ku Celadet Bedirxan lêkera *bûnê* bi du awayan bi kar aniye. Di rewşa lêkera dema borî ya dûr de cuda nivîsiye, lê belê di rewşa din de bi hev ve nivîsiye.

3. Daçek

Daçek wekî mijareke serbixwe nayê behskirin di *Hawarê* de. Mînakên li ber destê me rasterast ji metnên kovarê hatine girtin. Wexta em lê dinêrin standardeke daçekan çenebûye. Her nivîskarî li gorî xwe, an jî em dikarin bibêjin, li gorî devoka xwe daçek bi kar anîne. Paşdaçek bi piranî wekî “de, re, ve” hatine nivîsîn lê hinekan carinan wekî “da, ra, va” jî nivîsiye. Celadet Bedirxan bi xwe standardekê daniye lê hin bikaranînên îstisnayî hene. Ji bo van daçekan em dikarin çend mînanan bidin:

“Ji wan *re* digot ko, li deştê, ji her yekî wan *re*, ji erdê wan deh caran bêhtir erd dê bihata dayîn.” (Hawar, 1998, r. 630).

“Ji roja ko biyanî ketine welatê kurdan heya îro xelkê wî çiyayî serên xwe ji wan *ra* danenîn e.” (Hawar, 1998, r. 692).

“Di navbera hemî kurdan *de* mişabeleke milî heye.” (Hawar, 1998, r. 630).

“Lê îro ev eşîrên han hemî ne di cihê xwe *da* ne.” (Hawar, 1998, r. 692).

Bazinedaçekên “di...de” û daçeka “li”yê pirî caran tevlîhev dibin û li şûna hev têne bikaranîn. Samî Tan (2011, r.190) di vê mijarê de dibêje: “Bo nimûne ‘li’ her tim bi serê xwe têne bikaranîn, lê ‘ji’ û ‘bi’ hem bi tena serê xwe hem jî di gel paşdaçekên mîna ‘ve’, ‘re’, ‘de’ tên bikaranîn û ‘di’ çend rewşên awarte ne têne de, her tim bi paşdaçekên mîna ‘de’ û ‘re’ tên bikaranîn.” Ji ber vê nabe ku mirov ji bo bajar û welatan daçeka “di...de”yê bi kar bîne, lê belê di *Hawarê* de çend mînakên wiha hene:

“Bi hezar salan ve *di* zozanên Botan *de* bi bayên baqurî honiq dibû û *di* Cizîrê *de* di nav germîya lat û zinarên Burca-beleq de diqeliha.” (Hawar, 1998, r. 105). Di vê hevokê de ji ber rêbaza ku me li jor behs kir divê şûna bazinedaçeka “di...de”yê daçeka “li” hebe, anga “li zozanên Botan (...) li Cizîrê.”

Li gorî heman rêbazê divê ev hevok wiha bin “*Di* Kurdistanê *de* ew meqbûl e” (Hawar, 1998, r. 813) bibe “*Li* Kurdistanê ew meqbûl e.”; “*Di* Medîne *de* dahatiye.” (Hawar, 1998, r. 942) bibe “*Li* Medîne dahatiye.” Herweha dîsa mînakeke wiha heye:

“Pastör ji Strasbûrgê hati bû Parîsê û di sala 1867an *de* *di* Sorbonê *de* dersa kîmyayê digot.” (Hawar, 1998, r. 1124). Di vê hevokê de daçek divê bi vî awayî be: “(...) *li* Sorbonê dersa kîmyayê digot.”

Di dîrokan *de* daçek bêyî standardîzasyonekê hatine nivîsîn. Îro em di dîrokan *de* wekî bazinedaçek “di...de”yê bi kar tînin. Ev bikaranîn di *Hawarê* *de* jî heye, wekî mînak:

“Min notên eşîra jêliyan *di* sala 1932an *de* li Hesîçê cem xwe nivîsandi bûn.” (Hawar, 1998, r. 828). Heke hemû dîrok bi vî awayî bihatana nivîsîn, me ye bigota di vî warî *de* standardek çêbûye. Lê belê em rastî çend cureyan tên. Wekî mînak:

“Dawî dawî *li* 28ê Îlonê nimînendeyên ûris û ingilîz û emêrikanî *di* Moskoyê *de* gihane hev.” (Hawar, 1998, r. 838).

“Piştî şerine xurt emêrikanîyan terka Batanê *da* û *li* 9ê Nîsanê kişiyane girava Korêgîdorê.” (Hawar, 1998, r. 979).

“*Li* 27ê Sibatê *de* nîzingî Sirabayayê *de* (...)” (Hawar, 1998, r. 964).

Çawa ku em ji mînakên jor dibînin daçekên ku bi dîrokan *re* hatine bikaranîn li gorî rêbazekê nehatine nivîsîn. Carinan “li” bi tena serê xwe hatiye bikaranîn, carinan jî bazinedaçekên “li...de” û “di...de”yê hatine bikaranîn.

3.1. Paşdaçek

Paşdaçekên ku di *Hawarê* de derdikevin pêşiya me bi çend awayên cuda hatine nivîsîn. Paşdaçekên ku bi cihnavên lihevxiştî re hatine nivîsîn carinan bi hev ve carinan jî ji hev cuda hatine nivîsîn:

“Necmo hate xelat qirin, em jî *pêre*.” (Hawar, 1998, r. 223).

“Lê heyfa min tê go yeqî minewer *pê re* ne bû.” (Hawar, 1998, r. 307).

“Heya roja gihanê *pê ra* dimeşim ez.” (Hawar, 1998, r. 430).

“Xwediyê mektûbê *jê pêve* digot...” (Hawar, 1998, r. 1146).

“Riya rastiye ya Quranê û mislimaniyê ye û *jê pê ve* tu rê nîne.” (Hawar, 1998, r. 765).

Çawa ku ji mînakên jî xuya dibe di *Hawarê* de derbarê hin daçekan de standardîzasyonêk pêk nehatiye. Lê Celadet Bedirxan daçek cuda nivîsîne û ev jî normeke girîng pêk tîne. Mirov dikare bibêje ku bazinedaçek bêyî qayideyekê hatine nivîsîn û paşdaçek jî wisa xuya ye ku li gorî devoka nivîskaran hatine nivîsîn.

4. Gîreya Nerênî

Gîreya nerênîyê *ne* bi piranî ji lêkeran cuda hatiye nivîsîn di *Hawarê* de. Ev gîre di fransî de jî cuda tê nivîsîn:

“Il *ne* dit jamais la vérité.” (Dictionnaire de l'Académie Française) (Tu car rastiye nabêje).

Dibe ku Celadet Bedirxan ji ber fransî gîreya nerênîyê cuda nivîsîye. Ji *Hawarê* çend mînak:

“Lê hesreta welat *pê re ne ma*.” (Hawar, 1998, r. 67).

“Tu tişt *ne ma*, vemirîne deng û gul.” (Hawar, 1998, r. 650).

“(…) tu *ne çuyî* serdana wan.” (Hawar, 1998, r. 827).

Yên bi hev ve hatine nivîsîn jî hene, lê belê hejmara wan ne pir zêde ye. Gîreya *neyê* wexta ku bi lêkeran re hatiye nivîsîn cuda hatiye nivîsîn, lê wexta ku bi rengdêran re hatiye nivîsîn bi hev ve hatiye nivîsîn. Ev jî esas nîşan dide ku Celadet Bedirxan di vê mijarê de standardek pêk aniye:

“Zmanên xwe qîçiq, teng, *nespehî* û *nehêja* didîtin.” (Hawar, 1998, r. 27).

“Ji ber qo pir *nekenc* û fêsad in.” (Hawar, 1998, r. 185).

“(…) ketiye halekî *neqenc*.” (Hawar, 1998, r. 899).

Herweha gelek îfadeyên nerênî yên ku bi *meyê* dest pê dikin jî hene: mehîlin, me be jî, mehîlin, mekin, mebêjit, mebe, memînin, mebit, meçî, meqî, mexwe, mehesin, meke, girêmede.

Gireya nerênî ya *meyê* heta hejmara 27an bi hev ve hatiye nivîsîn, lê piştî vê hejmarê bi piranî wekî gireya *neyê* cuda hatiye nivîsîn: me be, me de, me bin, me firoşin, me kin, me ke, me xwin, me westînin, me êşînin, me rin, me bêjin, me xwazin. Lê wexta ketiye navberê bi hev ve hatiye nivîsîn: “ramekin, rûmenin, vemeşêrin.” Gireya nerênî ya *niyê* jî ji lêkeran cuda hatiye nivîsîn: “ni zanin, ni karin”.

Li gorî van mînakên mirov dikare pê derêxe ku gireyên nerênîyê wexta ku bi rengdêran re hatine bikaranîn bi hev ve, lê wexta ku bi lêkeran re hatine bikaranîn –ji xeynî îstisnayan– ji hev cuda hatine nivîsîn. Mirov dikare bibêje ku di vê mijarê de standardek pêk hatiye di *Hawarê* de herçiqaş îro berevajiyê wê bê bikaranîn jî.

5. Cihnavaya Paşnûsek⁹

Ev cihnavaya ku di kurmanciya îro de bi hev ve tê nivîsîn, di *Hawarê* de carinan cuda û carinan jî bi bendik hatiye nivîsîn. Yên ku bi bendik hatine nivîsîn:

“Ezê çend pirsan bêjim tu guh *bid-ê*.” (Hawar, 1998, r. 635).

“Qehremanekî Yewnanistana kevn heye, *dibêjin-ê* “Herkûl”.” (Hawar, 1998, r. 651).

Yên ku bê bendik û cuda hatine nivîsîn:

“(…) bi eskerê mayîn ve drêjî girê din kir û *ket ê*.” (Hawar, 1998, r. 790).

“Ji roja ko gund şewitye, xelk *venegeryan ê*.” (Hawar, 1998, r. 831).

6. Gihanek

Mijara rastnivîsîna hin gihanekan di *Hawarê* de negihîştîye standardekê. Çend mînakên ji bo gihanekên *herçend*, *ewçend* û *herwekî*:

“*Her çend* zmanê me têtê nivîsandin, *ewçend* jî fireh û dewlemend dibe û bi pêş ve diçe.” (Hawar, 1998, r. 696).

“Di her komekê de *herçend* lêker hene *ewçend* jî hevok peyda dibin.” (Hawar, 1998, r. 716).

“Lê *herçend* mêrên çekhilgir ne ma bin jî; jin, zaro, pîr û nexweş ketin pêşiya dijmin.” (Hawar, 1998, r. 748).

⁹ Wekî cihnavaya girêyî/qertafi jî tê zanîn.

“*Herweqî* di nav qurdan de, heçî mirovên zana radibûn qitêbên xwe ne bi zmanê qurdî lê bi zmanê biyaniyan dinivîsandin.” (Hawar, 1998, r. 27).

Wekî ku ji van hevokan jî tê dîtin, gihanek carinan bi hev ve carinan jî cuda hatine nivîsîn. Lê ber bi hejmarên dawiyê ve ev gihanekên navborî bêhtir bi hev ve hatine nivîsîn.

7. Navên Taybetî

Navên taybetî di *Hawarê* de bi awayekî sistematîk nehatine nivîsîn. Ev navên welat, netewe, erdnîgarî, bajar û zimanan di her hejmarê de û di her nivîsê de cuda hatine nivîsîn. Xebateke edîtoriyal an jî xebata standardîzasyonê ji bo vê yekê nehatiye kirin.

Navên welatan bi piranî bi herfa girdekê hatine nivîsîn. Hin îstista hene, lê belê xuya ye wekî nivîsîna welatan bi girdekan hatiye qebûlkirin:

“Ehmedê-Xanî bi Memo-Zînê, navê xwe di dîroqa qurd û *Qurdistanê* de abadîn qiriyê.” (Hawar, 1998, r. 68).

“Mela yeq ji şair û zanayên mezin û navdar yê *qurdistanê* ye.” (Hawar, 1998, r. 125).

“Sala 1246 a de, li *Elmanyayê* min careqe din çavê xwe li elfabêya xwe gerand.” (Hawar, 1998, r. 264).

“Wer dixuye ko *Frense* ne rahet e.” (Hawar, 1998, r. 818).

Navên zimanan bi piranî bi herfên hûrdek hatine nivîsîn, lê belê carinan bi yên girdek jî dest pê kirine, ev jî nîşan dide ku standardeke tam pêk nehatiye, lê ji ber ku bi piranî bi hûrdekê hatine nivîsîn, mirov dikare bibêje ku tercîha Celadet Bedirxan di nivîsîna navên zimanan de herfên hûrdek e. Wexta ku mirov li *Ronahîyê* jî dinêre, mirov dibîne ku bi piranî herfên hûrdek hatine bikaranîn. Bi vî awayî, mirov dikare bibêje ku kurdî di bin bandora fransî de maye di vê mijarê de, lewre di fransiya wê serdemê de navên zimanan bi hûrdekan hatine nivîsîn, herweha îro jî bi heman awayî têne nivîsîn:

“Berdêlqa wê di zmanê *Elmanî* de “lehre” ye.” (Hawar, 1998, r. 48).

“Tevî gerîna di nav du sed û pêncî kitêbên *inglîzî, frensizî, elmanî, erebî, tirkî* û *farisî*, hîn dibînim ev war hewceyî ger û pirsineke xurt e.” (Hawar, 1998, r. 709).

“Gramêra *frensizî* dibêje ko zmanê frensizî veqetandekên xwe ji pronaveke latînî girtine.” (Hawar, 1998, r. 839).

Navên neteweyan bi piranî bi herfên hûrdek dest pê kirine, lê belê hin îstisna jî hene:

“Di şerê 1914an de zora *elmanan* çû bû û *elman* şerpeze bû bûn.” (Hawar, 1998, r. 751).

“Herçî dijminên *Elman* in wê bibin hevalên Ûris.” (Hawar, 1998, r. 757).

“Di nav wan miletan de mirov diqarî *Ernewid, Ereb û Qurdan* bijmêrit.” (Hawar, 1998, r. 384).

“Dibêjin ko *elman* ji *frensizan* hinekan jî benderên efrîqayê dixwaze.” (Hawar, 1998, r. 818).

“Li gora tifaqekê, Polonye biketa şer diviya bû *Frensiz û Ingilîz* li paş wê rabin.” (Hawar, 1998, r. 752).

Celadet Bedirxan di *Hawarê* de navên neteweyan bi piranî bi hûrdekan nivîsiye. Ev mijar di fransî de li gorî rengdêr û navdêran diguhere (Orak Reşitoğlu, 2022b, r. 99). Heke em bibêjin Celadet Bedirxan bi bandora fransî rastnivîsîna bi hûrdekan qebûl kiriye, em nikarin bibêjin ku wekî fransî qaydeyek daniye.

Encam

Kovara *Hawarê* ya ku di danîna hîmê alfabeya kurmançî de bûye pêşeng, bingeha rastnivîsîna kurmançî ya îro daniye. Celadet Alî Bedirxan bi riya *Hawarê* xwestiye bi xwendin û nivîsandinê pêşketinek çêbe di nav kurdan de. Bi vê armancê *Hawar* weşandiye, di hejmarên ewil de danasîna alfabe yê kiriye û piştê hin mijarên rêzimanê vegotine.

Ev zebat li ser analîzkirina normên rastnivîsîna *Hawarê* hatiye nivîsîn. Ji ber ku di kovarê de li ser rastnivîsînê sernavên sereke tunene, ji aliyê tesbîtkirin û analîzkirinê ve zehmetî derdikevin pêşiya mirov. Lewre ji bo xebateke bi vî rengî divê ev analîz di nav metnan de pêk bên. Ji ber ku kovar ji 57 hejmaran pêk tê û mijarên ku em li ser sekinîne li gorî rêbazekê nehatine nivîsîn, mirov dikare rastî çend cureyan bê. Ji ber vê jî ançax bi analîzkirina hemû metnan encamek dikare derkeve pêşiya me.

Li gorî lêkolînên me yê li ser metnên *Hawarê* çî ji aliyê bikaranîna rêzimanê, çî ji aliyê bikaranîna têgihên ku bi rastnivîsînê re eleqedar in, standardîzasyonê yekser nikare bê dîtin. Lewre gelek bêje bi çend awayan hatine nivîsîn. Mijarên ku bi taybetî em li ser rawestiyên lêker, daçek, gihanek, navên taybetî û alfabe ne. Herçî lêkerên hevedudanî ne –em li ser lêkerên sade nesekinîn- me tesbîtkir ku rêbazek hatiye danîn. Lewre lêkerên hevedudanî yê navdêrî bi hev ve hatine nivîsîn, lê yê pasîf û dançêker ji hev cuda hatine nivîsîn. Ev jî nîşan dide ku Celadet Bedirxan bi vî awayî tercîh kiriye. Lê belê ji aliyê gihanek, daçek an jî navên taybetî ve em nikarin bibêjin ku rêbazê teqez heye di kovarê de. Ji ber ku gihanek carinan bi hev ve carinan cuda hatine nivîsîn, daçek –bi taybetî bazinedaçek- bi çend awayên cuda hatine nivîsîn û navên taybetî jî dîsa carinan bi hûrdek carinan bi girdekan hatine nivîsîn. Lê ber

bi dawiya kovarê, mirov dikare bibîne ku ji aliyê rastnivîsîna navên taybetî ve hin rêbaz hatine danîn.

Ji ber vê em dikarin bigihîjin wê encamê ku *Hawar* herçiqas rê û rêbazên rêzimanê ji aliyê hin mijaran ve bi awayekî sistematîk ava kiribe jî, ji aliyê rastnivîsînê ve sistemeke bi vî rengî xuya nake di kovarê de. Lê dîsa jî ji hejmarê ewil ber bi ya dawî guherînên ku di warê rastnivîsînê de hatine kirin bi awayekî eşkere diyar dibin.

Çavkanî/References

Alakom, R. (1991). *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987)*. İstanbul: Weşanên Deng.

Azîzan, H. (1998). Klasîkên Me. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 2(33), 810-818.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Ber Tevna Mehfûrê. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(4), 83-86.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Bingehên Gramêra Kurdmancî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 2(28), 713-716.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Elfabêya Qurdî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(9), 189.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Elfabêya Qurdî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(10), 206.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Elfabêya Qurdî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(12), 246.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Elfabêya Qurdî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(11), 227.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Elfabêya Qurdî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(7), 148.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Şêx Evdîrehmanê Garîsî Çû Rehmetê. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(11), 223-225.

Bedir-Xan, C. A. (1998). Welat, Welatînê û Al. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(9), 183-184.

Cewerî, F. (Amd.). (1988). Ferhengog. *Hawar*, 1(3), 67-68.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). *Hawar*, 2(25), 649.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). *Hawar*, 2(24), 629.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). Armanc, Awayê Xebat û Nivîsandina Hawarê. *Hawar*, 1(1), 23-24.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). Elfabêya Qurdî. *Hawar*, 1(1), 25-26.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). Elfabêya Qurdî. *Hawar*, 1(2), 47-48.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). Elfabêya Qurdî. *Hawar*, 1(6), 128.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). Hedîsên Cenabê Pêxember. *Hawar*, 2(47), 1049.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). L'aphabet Kurde. *Hawar*, 1(1), 30-32.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). Pêşgotîngeq. *Hawar*, 1(13), 263-264.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). Sureyê Malbata Imran. *Hawar*, 2(40), 942-943.

Cewerî, F. (Amd.). (1998). Tefsîra Quranê. *Hawar*, 2(53), 1107.

Dictionnaire de l'Académie Française. (2023). di 11/10/ 2023an de <https://academie.atilf.fr/8/consulter/NE?options=motExact&page=1> hat girtin.

Emir Djeladet Bedir Khan, R. L. (1970). *Grammaire Kurde (Dialecte kurmandji)*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve.

Farqînî, Z. (Havîn 2012). Nîqaşeke Berdewam: Alfabe. *Kovara Zend*, 21-31.

Gemsiz, M. (2018). *Binyat û Rastnivîsîna Lêkaran di Berhemên Rêzimanê yên Kurmancîya Bakur de*. Mêrdîn: Teza Masterê ya Çapnebûyî.

Henning, B. (2021). *Osmanlı-Kürt Bedirxani Aile Tarihinin İmparatorluk ve İmparatorluk Sonrası Bağlamındaki Anlatıları: Devamlılıklar ve Değişimler*. (İ. Bingöl, Çev.) İstanbul: Avesta Yayınları.

Kedrican. (1998). Silêman Beg Bedir-Xan. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(3), 66-67.

Khan, D. A. (1998). L'Alphabet Kurde. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(3), 69-71.

Kurd, R. (1998). Civat. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 2(52), 1092.

Kurmancî, R. t. (Amd.). (Bihar 2007/2010). *Kurmancî*(40), 455.

Orak Reşitoğlu, S. (2022b). Berawirdkirina kovara Hawarê û Rêbera Rastnivîsînê ya Komxebata Kurmancîyê ji aliyê rastnivîsînê ve. *Folklor û Ziman*, 3(1), 85-119.

Orak Reşitoğlu, Sevda (2022a). *Mînaka Standardkirina Kurdiya Kurmancî: Kovarên Hawar û Ronahîyê*. Teza Doktorayê ya Çapnebûyî. Diyarbakır

Paşa, F. C. (1998). Dilgirsî û Dilovanî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 2(29), 735.

Ronahî (1985). "Bo Agadarî". Çapxana Jîna Nû, Uppsala, 454-455.

Rondot, P. (1936). Trois Essais de Latinisation de l'alphabet kurde: Iraq, Syrie, U.R.S.S. *Extrait du Bulletin d'études Orientales de l'Institut Français de Damas*, 1-20.

Sebrî, O. (1998). Tarîxa Kurd û Kurdistanê. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 2(28), 709-710.

Segman, B. (1998). Klêopatre. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 2(50), 1073-1077.

Tan, S. (2011). *Rêzimana Kurmancî-çapa berfirehkirî*. Stenbol: Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.

Uzun, M. (2020). *Banyas 1985 Rewşen Bedirxan-Mehmed Uzun Sohbeti ve Mektuplar*. İstanbul: Avesta.

Ûsif, N. (1998). Şîretên Ehmedê Xanî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 2(32), 796.

Xan, C. A. (1998). Elfabêya Qurdî. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 1(3), 65-66.

Xeberguhêz. (1998). Rewşa Dinyayê. (F. Cewerî, Amd.) *Hawar*, 2(32), 796-800.

Extended Abstract

Hawar magazine was first published by Djeladet Aali Bedirkhan in 1932 with the aim of spreading the Latin alphabet. Djeladet Aali Bedirkhan, who aimed to increase the literacy rate, modernization and development, first started this work by preparing a new alphabet for Kurdish. Of course, he did not carry out this process alone. In addition to being the founder of the magazine, he wrote many articles - albeit under different names - and published the magazine with the support of other writers. Since the authors of the magazine, known as the Damascus school, had different dialects of Kurmanji, the magazine was written in a common language, except for exceptional words. The alphabet was introduced from the first issue, and later grammar issues also systematically took place in the magazine.

The purpose of this study is to examine the spelling rules of the journal, which started its publication life for the purpose of standardization. The lack of specific titles on this subject in the magazine made the research a bit difficult. Because from the first issue to the last issue, each word has been meticulously examined and the processes of change have been discussed. In this context, verbs, prepositions, conjunctions, proper nouns and spelling of letters were examined under subheadings. Compound verbs were examined in verbs because there are not many differences in simple verbs. These compound verbs were categorized as passive, causative and nominal verbs, and according to the results, it was seen that passive and causative verbs were written separately and nominal verbs were written adjacently. According to this result, it has been observed that Djeladet Aali Bedirkhan created a certain standard in compound verbs. Prepositions are classified as prepositions and postpositions in Kurdish, and it is observed that a certain standard has not been established in this context. Conjunctions are not written according to a certain rule; We can see that sometimes they are written adjacently and sometimes separately. The issue of proper names has become a bit complicated. Country names in this category are written in uppercase letters, with some exceptions, but language and nationality names are sometimes written in uppercase and sometimes lowercase letters. However, towards the end of the magazine, it turns out that the names of languages and nationalities are mostly written in lowercase letters. If we consider that Djeladet Aali Bedirkhan knew French, we can think that he made this rule by being influenced by the French spelling rules of the period. If we look at the alphabet, we can see that there is a complexity in the letters in the first numbers. In particular, it was determined that the letters /q/ and /k/ were confused and as a result of the studies carried out on this subject, they were used in their current form.

In summary, we can say that Hawar Magazine plays an important role in terms of standardization. Although there does not seem to be a certain standard in the writing rules of the subjects we have mentioned since the first issue, we can see that there is a great progress towards the end.